Приказ
УДК: 811.163.41'282.2(049.32)
811.163.41'276.6:636(049.32)
DOI: 10.5937/zrffp55-55625

ТРАГОМ ПАСТИРСКЕ ЛЕКСИКЕ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА

(АКАДЕМИК АЛЕКСАНДАР ЛОМА (ГЛ. УР.), НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ (УР.), *ПАСТИРСКА ЛЕКСИКА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА*, ЗБОРНИК РАДОВА, НИШ–БЕОГРАД: ОГРАНАК САНУ У НИШУ – ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ, 2024, 307 СТР.)

Душан Р. СТЕФАНОВИЋ[1]

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Косовска Митровица (Србија)

[1] dusan.stefanovic@pr.ac.rs; https://orcid.org/0009-0007-8668-7016

Примљен: 23. 12. 2024.
Прихваћен: 10. 3. 2025.

ТРАГОМ ПАСТИРСКЕ ЛЕКСИКЕ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА

У оквиру научноистраживачког пројекта О-33-23 *Пастирска/сточарска лексика призренско-тимочких говора*, који заједнички реализују Огранак САНУ у Нишу и Српска академија наука и уметности, објављен је крајем 2024. године зборник радова *Пастирска лексика призренско-тимочких говора*. Након монографских представљања пастирске лексике из Срема, Кривовирског Тимока и Пећи, дијалекатска лексика у вези са пастирством из различитих географских подручја представљана је у виду радова мањег обима у тематским зборницима и разним периодичним публикацијама. Највећа заслуга за осветљавање и чување, а касније и анализу пастирске лексике са простора југоисточне Србије, припада Недељку Богдановићу, уреднику зборника радова *Пастирска лексика призренско-тимочких говора*. Главни уредник Зборника је академик Александар Лома, а Уређивачки одбор чине истакнути дијалектолози Жарко Бошњаковић, Голуб Јашовић, Софија Милорадовић, Радивоје Младеновић, Мато Пижурица и Слободан Реметић. Некима од њих проучавање пастирске лексике једним делом је и обележило каријеру.

Зборник радова *Пастирска лексика призренско-тимочких говора* отвара „Предговор" уредника, у ком се представљају историјат развоја Пројекта, мотиви за његову реализацију, циљеви и могућности за будућа истраживања. Посебно се истиче чињеница да је грађа, која је досад обухватала 39 пунктова, залагањем истраживача ангажованих на Пројекту, допуњена грађом из још 9 пунктова, те се тиме добија слика пастирске лексике једног дијалекатског подручја у целини. Радови објављени у овом зборнику, заједно са радовима објављеним у претходној фази Пројекта, чине одличну основу за формирање будућег *Атласа пастирске лексике призренско-тимочких говора*, што је и један од основних задатака Огранка САНУ у Нишу и Института за српски језик САНУ. На „Предговор" належе „Увод", који такође потписује Недељко Богдановић, конципирајући га из три дела: 1) призренско-тимочки говори; 2) карте; 3) списак пунктова и обрађивача. У делу у ком пише о призренско-тимочким говорима, на примерима лексике која се тиче пастирства/сточарства описује наведени говор и издваја његове најмаркантније одлике. Потом картографски приказује обрађене пунктове

за потребе Пројекта и на крају, у трећем делу, јасно и врло прецизно издваја свако село у ком је прикупљена грађа, општину којој припада, име и презиме теренског обрађивача и скраћеницу села.

Након „Предговора" и „Увода", тематски различита, једно на друго наслањају се три поглавља, и то: 1. „Нека питања структуре пастирске лексике призренско-тимочких говора"; 2. „Језички фолклор, игре"; 3. „Паралеле – призренско-тимочки говори и друга подручја". Као посебан део издваја се „Библиографија радова у вези са пастирском лексиком".

Прво поглавље, насловљено „Нека питања структуре пастирске лексике призренско-тимочких говора", садржи осам радова. Поред основних теоријских и методолошких поставки Пројекта, ово поглавље доноси резултате истраживања који се односе на називе за стоку према времену млађења и узрасту, црну овцу, пса, млеко и прераду млека, одећу и обућу пастира.

Први у низу је коауторски рад Софије Милорадовић и Недељка Богдановића, насловљен „Основне поставке научноистраживачког пројекта *Пастирска лексика призренско тимочких говора*" (стр. 21–44). Они пишу о разлозима, важности и циљу изучавања пастирске лексике на једном дијалекатском подручју. Рад је структуриран тако да се састоји из неколико делова, и то: 1. „Пролегомена"; 2. „Пројектни задатак"; 3. „Очекивани резултати"; 4. „Методолошки приступ"; 5. „Закључне напомене". Као најважније, издвојили бисмо пружање смерница за будућа истраживања пастирске лексике, с обзиром на то да, својим примером и дугогодишњим теренским радом, Недељко Богдановић и Софија Милорадовић будућим истраживачима могу пружити неограничени извор информација и благодати са терена.

Рад Ане Савић-Грујић „Пастирска лексика југоисточне Србије у науци о језику – домети и отворена питања" (стр. 45–74) заправо је својеврсна допуна раду објављеном у колективној монографији *Пастирска лексика југоисточне Србије* (2020). Она даје исцрпни преглед проучавања пастирске лексике са простора југоисточне Србије, почев од пионирских радова Недељка Богдановића из седамдесетих година XX века до данас. Кохерентним прегледом најзначајнијих истраживања, Ана Савић-Грујић науци о језику даје систематичан приказ резултата истраживача пастирске лексике, што је, такође, од великог значаја, будући да се на једном месту могу пронаћи сви сажети аспекти изучавања пастирске лексике југоисточне Србије.

Софија Милорадовић и Сандра Савић у коауторском раду „Називи за стоку према времену млађења и узрасту" (стр. 75–94) приступају лексичко-семантичкој анализи лексема које се односе на време млађења стоке и узраст сточног грла. На основу доступне грађе, формирано је пет лексичко-семантичких група. Четири групе тичу се времена млађења стоке и подразумевају називе који се односе на: 1) доба дана; 2) дан у седмици; 3) доба године; 4) празник. Пета група, која се своди на узраст сточног грла, обухвата пет врста стоке, и то: 1) брава/овцу; 2) козу; 3) бика; 4) коња;

5) свињу. Софија Милорадовић и Сандра Савић закључују да различита именовања говоре, пре свега, о повезаности човека са животињама. Поред грађе прикупљене према *Упитнику за прикупљање сточарске лексике југоисточне Србије* Недељка Богдановића, анализирана је и одговарајућа лексика из четири дијалекатска речника (Момчило Златановић – *Речник говора југа Србије*, Властимир Јовановић – *Речник села Каменице код Ниша*, Властимир Јовановић – *Додатак Речнику села Каменице код Ниша*, Јакша Динић – *Тимочки дијалекатски речник*).

Биљана Савић и Зоран Симић у коауторском раду „О неким придевима са значењем особина код животиња у призренско-тимочким говорима" (стр. 96–120) лексичко-семантичком анализом указују на распоред придевских лексема на подручју призренско-тимочке дијалекатске зоне. Анализирани су придеви којима се квалификују животиње према доминантној боји длаке/вуне и према карактеристичном детаљу (белегу) другачије боје од остатка тела (о овци, кози, говеду, коњу), према роговима (о овци/овну, кози, говеду, према вимену (о овци, кози), према ушима (о овци), према репу (о овци), према изгледу вуне (о овци). Аутори наводе да је забележен највећи број придевских низова који детерминишу животињу према неком карактеристичном детаљу другачије боје од остатка тела, што правдају тиме да су називи мотивисани реалијама из окружења сточара. Овим радом, поред тога што ће се омогућити лакше поређење сличне грађе са простора призренско-тимочке дијалекатске зоне, олакшаће се сагледавање проблематике придевског морфолошког израза са наведеним значењем у призренско-тимочкој дијалекатској области.

„Називи за црну овцу у призренско-тимочким говорима" (стр. 119–133) рад је Марине Јуришић. Ауторка из грађе добијене помоћу *Упитника за прикупљање сточарске лексике југоисточне Србије* и грађе ексцерпиране из релевантних речника и монографија са простора призренско-тимочке дијалекатске зоне, лексичко-семантичком анализом представља називе за црну овцу. Основу за писање рада чинили су добијени одговори из Упитника на три питања, и то: 1) општи назив за црну овцу; 2) назив за црну овцу са белом пегом на губици или челу; 3) назив за црну овцу са праменом беле вуне преко чела. Прикупљени материјал лингвогеографски је обрађен, те је и указано на могућност представљања назива за црну овцу на лингвистичким картама. Као прилог раду, Марина Јуришић додаје неколико ванлингвистичких информација из доступне литературе које су у вези са називима за црну овцу.

Миљана Чопа се у раду „Лексеме за означавање *йса*: реалема *Canis familiaris* у призренско-тимочким говорима" (стр. 135–146) бави анализом лексеме *йас* на ширем дијалекатском подручју. У раду најпре наводи неколико особина призренско-тимочке дијалекатске области карактеристичних за прикупљену грађу. Урађена је лексичко-семантичка анализа грађе која

обухвата 93 именичке лексеме. Резултати истраживања представљени су кроз три групе, и то: 1) општи називи за *Canis familiaris*; 2) класификација лексема за означавање *Canis familiaris* према експресивном значењу, која подразумева: а) пејоративне лексеме за означавање *Canis familiaris*; б) хипокористичне лексеме за означавање *Canis familiaris*; 3) лексичко-семантичка класификација, која подразумева: а) зооними мотивисане физичким карактеристикама; б) зооними мотивисане узрастом; в) зооними мотивисане понашањем; г) зооними мотивисане наменом/расом. На крају рада, а на основу прикупљене грађе, налазе се традиционална и мултимедијална лингвистичка карта које представљају опште називе за означавање пса у призренско-тимочкој дијалекатској зони. Резултати истраживања Миљане Чопа показују да је боја длаке најчешћи мотив за именовање пса.

Зоран Симић у раду „Лексика млека и прераде млека у призренско-тимочким говорима" (стр. 147–165), лексичко-семантичком анализом грађе прикупљене према *Упитнику за прикупљање сточарске лексике* Недељка Богдановића, доприноси ближем сагледавању грађе која се тиче млека и млечних производа. Аутор формира три лексичко-семантичке групе, и то: 1) лексика у вези са процесом добијања млека и основне обраде млека; 2) лексика у вези са процесом прераде млека и добијања млечних производа; 3) лексика у вези са процесом добијања различитих врста сира. Истиче да је забележен велики број синтагми, у којима је главни члан *млеко*, што, како наводи аутор, говори о посвећености мештана свакој фази прераде млека подједнако.

Рад Ане Савић-Грујић и Сандре Савић под називом „Одећа и обућа пастира у говорима призренско-тимочке дијалекатске области" (стр. 167–182) последњи је у овом делу Зборника. Лексичко-семантичком анализом обухваћена је грађа која је у вези са одећом и обућом пастира, те је тако и сам рад структуриран да се састоји из два дела. Први обухвата одећу пастира и подразумева семантичка поља: 1) пастирске капе; 2) заштитна одећа за горњи део тела, док други обухвата обућу пастира и састоји се, такође, из два семантичка поља: 1) опанци и делови опанака; 2) чарапе и делови чарапа. Као прилог раду, Ана Савић-Грујић и Сандра Савић дају лингвистичку карту, којом се на основу прикупљене грађе представља 'пастирска капа од крзна'.

Друго поглавље, које носи наслов „Језички фолклор, игре", обухвата три рада и у њему је пастирска лексика доведена у везу са фолклором и народном традицијом југоисточне Србије.

Друго поглавље зборника *Пастирска лексика призренско-тимочких говора* отвара рад Тање Милосављевић под називом „Пастирска лексика призренско-тимочких говора у пастирском фолклору" (стр. 185–216). Она са лингвокултуролошког становишта описује културно/фолклорно маркирану лексику у вези са пастирством. Централно место у призренско-тимочкој језичкој слици света у концептосфери пастирске лексике заузима

ђурђевдански обредно-обичајни концепт, те је рад посвећен управо представљању пастирског фолклора кроз приказ ђурђевданских елемената. Тања Милосављевић закључује да „[…] систем пастирске обредности југоисточне Србије и његова вербална интерпретација манифестују народну психологију, митске представе о свету, сточарски менталитет, моделе доживљавања и концептуализације стварности призренско-тимочке језичке личности" (Милосављевић, 2023, стр. 213).

Недељко Богдановић целини Зборника доприноси и радом „Из пастирског језичког фолклора југоисточне Србије" (стр. 217–233). Он рад дели на два дела. У првом делу бави се пословицама и изрекама из пиротског краја, чији је основни појам *овца*, те наводи да се пословицама и изрекама из пиротског краја изражавају сазнања о нечему што је стечено кроз искуство у раду са стоком, као и усвојене мудрости из пастирског живота. Такође, оне симболички означавају убеђења и ставове из света социјалних односа представљене карактером и позицијом стоке према човеку, али и служе за манифестацију и разумевање људских односа. Други део рада посвећен је анализи двеју клетви у овчарским песмама пиротског краја забележеним у књизи *Гора бршљанова* Новице Живковића.

Трећи рад у другом поглављу Зборника јесте рад Нине Аксић под називом „Пастирске игре и чобанска надметања на призренско-тимочком говорном подручју" (стр. 235–257). Она на основу грађе из репрезентативних дијалекатских речника представља игре уз које стоји карактеризација *йасширске* или *чобанске* и закључује да велики број пастирских игара и, уопште, надметања указује на значај који су оне имале у свакодневици пастира. Наводи да су пастирске игре имале више функција међу пастирима, пре свих, забавну и социјално-педагошку, док су, поред наведених, чобанска надметања при „обреду" имала и социјалну функцију, када су означавала прелазак мушког детета из дечјег у момачки узраст. Нина Аксић, табеларним приказом на крају рада, јасно поставља и систематизацију назива пастирских игара и чобанских надметања са простора призренско-тимочке дијалекатске зоне.

Треће поглавље, насловљено „Паралеле – призренско-тимочки говори и друга подручја", конципирано је тако да садржи, попут претходног, три рада. У овом делу је, поред стављања у контекст пастирске лексике призренско-тимочких говора и пастирске лексике из Срема, Кривовирског Тимока и Пећког Подгора, приказано и место пастирске лексике у *Оūшшекарūашском дијалекшолошком аūласу*.

Јована Бојовић Јоксимовић у раду „Пастирска лексика призренско--тимочких говора у ширем контексту" (стр. 261–274) успоставља паралелу између пастирске лексике ексцерпиране из *Пасширскоī речника јуīоисшочне Србије* Недељка Богдановића, допуњене грађом из *Уūишника за ūрикуūљање сшочарске лексике*, и одабраног лексичког фонда из Срема,

Кривовирског Тимока и Пећког Подгора. Она у раду анализира лексичке јединице које се односе на особе које чувају стоку и неке радње у вези са чувањем стоке, лексичке јединице које се односе на сезонско сточарење и лексику смештајних објеката у сточарству. Као заједничке моменте, издваја то што се овчарством претежно бави сеоско становништво и то што конфигурација тла има важно место при одређивању начина пастирења. Неке од специфичности које издваја односе се на присуство истих морфолошких ликова лексема у различитим семантичким пољима, присуство истог типа мотивације у различитим семантичким пољима, разноврсност синонима итд. На крају рада, шематским приказом представља специфичности које се односе на присуство истих морфолошких ликова лексема у означавању различитих реалија и присуство различитих морфолошких ликова лексема у обележавању једног појма.

Голуб Јашовић и Душан Стефановић доприносе тематској заокружености Зборника коауторским радом „Изазови и ограничења једне лексикографске паралеле – називи за млеко и млечне производе у селима Алексиначког Поморавља и Пећког Подгора" (стр. 275–285). Аутори анализирају лексику која се тиче млека и млечних производа из два географски удаљена подручја. Анализом су дошли до закључка да постоји заједничка именска лексика, именска лексика позната само алексиначком крају и именска лексика позната само пећком крају. У овом раду представљен је и културолошки моменат прераде млека у селима Алексиначког Поморавља, што се сматра веома значајним, будући да је технологизација узела маха и у овој привредној грани, те чак и традиционално пастирење полако одлази у заборав. Аутори табеларним приказом на крају рада представљају присуство/одсуство лексичких јединица у вези са млеком и млечним производима из забележених пунктова.

Последњи у низу радова у трећем одељку Зборника јесте рад Недељка Богдановића под називом „Пастирска лексика југоисточне Србије и *Општекарпатски дијалектолошки атлас*" (стр. 287–294). Аутор пише о важности заступљености пастирске лексике у *Општекарпатском дијалектолошком атласу*, али пажњу усмерава и на то које лексеме нису унете у *Атлас*, и, што је најважније, поставља хипотезе о могућим разлозима за њихово одсуство. Такође, даје табелу у којој представља присуство/одсуство одређених лексема које су у вези са пастирством, те је и тиме јасно осветљена лексика пастирства у југоисточној Србији и њено присуство у *Општекарпатском дијалектолошком атласу*.

Као посебан прилог Зборнику издваја се „Библиографија радова у вези са пастирском лексиком" (стр. 297–307), коју је приредила Сандра Савић. Она доноси попис 140 библиографских јединица које су у вези са пастирством, те се на једном месту налази литература која ће убудуће знатно олакшати

рад истраживачима. Оно што је најважније, библиографија може бити од користи не само научним радницима већ и познаваоцима локалних говора и онима који се баве пастирством као привредном делатношћу.

Прилично јасно структурирани по тематским целинама, радови у овом зборнику, на основу досад прикупљене грађе, доносе нова сазнања о пастирству на ширем дијалекатском подручју и пружају увид у привредну делатност којој прети нестајање. Објављивањем зборника радова *Пасширска лексика йризренско-шимочких їовора* настављено је, пре свега, проучавање пастирске лексике са простора југоисточне Србије, уз истицање многобројних задатака и смерница постављених пред истраживаче и чуваре народних говора.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons аушорсшво-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).